

УДК:355.49:327.5(100)

DOI: 10.33099/2707-1383-2023-47-1-99-113

Олексій ЧІРКАЛОВ*кандидат історичних наук,**Національний університет оборони України**(Київ, Україна)**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1939-8322>**Електронна пошта: aleksejcirikalov@gmail.com*

ПІДГОТОВКА ТА ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬК (СИЛ) ПІД ЧАС ЕВАКУАЦІЇ МОРЕМ ПРОТИБОРЧИХ СТОРІН У ВОЄННИХ КОНФЛІКТАХ ХХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХІ СТОРІЧЧЯ

У статті проведено порівняльний аналіз підготовки та застосування військ (сил) під час евакуації морем протиборчих сторін у воєнних конфліктах ХХ – першої чверті ХХІ сторіччя. Визначено характерні риси та особливості підготовки та застосування військ (сил) протиборчих сторін в евакуаційних заходах морем під час Першої світової війни, Громадянської війни у Росії та Другої світової війни. Фрагментарно розглядаються та аналізуються евакуації військ (сил) морем у міжвоєнний та післявоєнний періоди.

Ключові слова: дії з евакуації, евакуація військ (сил), евакуація морем, операція з евакуації, застосування військ (сил), підготовка військ (сил), операція, збройні сили, способи, форми.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України важливою складовою оборони держави залишається її оборона на морі. Сьогодні Військово-Морські Сили Збройних Сил України продовжують брати участь у відбитті збройної агресії російської федерації, взаємодіючи з іншими видами Збройних Сил України, тому вивчення питань підготовки та застосування військово-морських сил у міжвидових операціях (діях) на

приморському напрямку сьогодні є актуальними. До таких операцій (дій) відноситься евакуація військ (сил) морем. У цьому контексті важливого значення набуває накопичений досвід евакуацій військ (сил) морем у воєнних конфліктах ХХ – першої чверті ХХІ ст., зокрема підготовка та застосування військ (сил) у таких операціях (діях).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проаналізувавши праці вітчизняних і зарубіжних дослідни-

ків з історії воєнно-морського мистецтва у воєнних конфліктах ХХ – першої чверті ХХІ ст. (Вильсон, Х. 1935; Гаккель, А. М., Замчалов, А. Н. & Пензин, К. В. 1980; Доценко, В. Д. 2002a; Доценко, В. Д. 2002b; Доценко, В. Д. 2005; Жилин, П. А. 1986; Сталбо, К. А. 1968), автором встановлено, що вивчення цього питання не було предметом цілісного, ґрунтовного й об'єктивного воєнно-історичного дослідження.

Мета статті — провести порівняльний аналіз підготовки та застосування військ (сил) під час евакуації морем протиборчих сторін у воєнних конфліктах ХХ – першої чверті ХХІ ст., визначити їх характерні риси й особливості.

Виклад основного матеріалу. Аналіз евакуації військ (сил) морем у воєнних конфліктах ХХ – першої чверті ХХІ ст. надав можливість з'ясувати основні заходи підготовки операцій (дій) з евакуації: прийняття рішення, постановка завдань угрупованням, з'єднанням, частинам, задіям в евакуації; планування операції (дій); підготовка командування, штабів і військ (сил) до виконання поставлених завдань; організація взаємодії, усіх видів забезпечення та управління; дообладнання району евакуації; оперативне розгортання військ (сил) і здійснення контролю за їх готовністю до евакуації. Конкретний обсяг та зміст заходів щодо підготовки евакуації у кожному випадку визначався залежно від наявності

часу на її підготовку, складу та рівня підготовленості військ (сил), що залучаються до участі в евакуації, інших умов та обставин. Підготовка евакуації поділялася на завчасну та безпосередню.

Ведення операції (дій) з евакуації полягало в одночасному чи послідовному вирішенні силами флоту, оперативно підпорядкованими, підтримувальними з'єднаннями та частинами інших видів збройних сил бойових та забезпечувальних завдань для досягнення поставлених на евакуацію цілей, порядку, визначеному планом операцій (дій).

Під час воєнних конфліктів ХХ – першої чверті ХХІ ст. евакуаційні заходи на морі набули широкого розмаху на океанських і морських театрах воєнних дій (ТВД) у роки Першої світової війни та громадянської війни у росії 1917–1922 рр. і воєнної інтервенції, під час Другої світової війни, у війні в Кореї 1950–1953 рр. Епізодично евакуація військ (сил) морем проводилася у міжвоєнний період під час грецько-турецької війни 1919–1922 рр., у ході «Великого відступу» військ Гоміньдана на о. Тайвань у 1949 р., у Корейській війні 1950–1953 рр., а також на завершальному етапі боїв за о. Зміїний у 2022 р. Різноманітність учасників цих конфліктів відображалася на особливостях підготовки та проведення евакуаційних заходів морем, притаманних кожній державі. Ці особливості переважно залежали від спрямовано-

сті державної та воєнної політики країни, її воєнно-економічних спроможностей та військово-технічних аспектів збройної боротьби. При цьому ключового значення набувала воєнна політика держави (уряду), яка визначала загальні цілі її діяльності у сфері воєнно-політичних відносин, формувала ідеологію воєнно-стратегічної діяльності та воєнну концепцію (доктрину), спрямовувала практичну реалізацію зазначеної ідеології у політичному плані.

У цьому контексті варто зазначити, що у період, який досліджується, протиборчими сторонами виступали війська (сили), що належали до різних воєнно-політичних блоків і союзів — країн-членів Антанти, Троїстого союзу, країн Осі та Антигітлерівської коаліції. У підсумку, значна кількість евакуацій військ (сил) морем у цей період за рівнем об'єднання сил мала коаліційний (багатонаціональний) характер, оскільки проводилася у межах коаліційної війни із залученням різних видів збройних сил чи відомств країн-членів військових блоків (союзів), що створювало певні особливості підготовки та ведення операцій (дій) такого рівня.

Таким чином, з урахуванням приведених вище аспектів формувалася направленість воєнно-теоретичної думки кожної держави, визначалися напрямки практичного напрацювання органами військового управління необхідних навичок та набуття військами (силами) відповідних спро-

можностей до виконання завдань у різноманітних операціях (діях), створювалося відповідне оперативне обладнання території (Михалев, С. Н. & Золотарев, В. А. 2003, с. 243, 314). Зазначене безпосередньо впливало на якість підготовки та ефективність проведення евакуаційних заходів військ (сил) морем у період, який розглядається.

Всебічний аналіз евакуації військ (сил) морем у воєнних конфліктах ХХ – першої чверті ХХІ ст. показав, що широке коло питань, пов'язаних із підготовкою та проведенням таких операцій (дій), залишилося поза увагою воєнних теоретиків та дослідників і практично не відпрацьовувалося силами (військами) у ході навчань чи заходів бойової підготовки. Як наслідок, у жодній із країн-членів протиборчих країн можливість проведення евакуації військ (сил) морем не передбачалася, тому у системі бойової підготовки союзних флотів відпрацювання заходів з евакуації військ морем та спільних навчань флоту та сухопутними військами за вказаною темою не проводилися. Необхідно зазначити, що евакуацію військ (сил) морем під час Першої світової війни змушені були проводити переважно країни-члени Антанти. Зіткнувшись із такою необхідністю вже безпосередньо під час війни, в умовах відсутності воєнно-теоретичних розробок, положень доктринальних документів, що передбачають підготовку і ведення таких заходів, їх практичного

напрацювання, військові керівники та органи військового управління союзників у процесі планування намагалися знайти оптимальний шлях вирішення цієї проблеми. У результаті під час підготовки та проведення евакуації підпорядкованим військам (силам) визначалися завдання, алгоритм виконання яких був передбачений регламентуючими документами.

Автором встановлено, що у період, який досліджується, загальне керівництво підготовкою (та проведенням) евакуації здійснювалося за двома варіантами: сухопутним начальником (загальновійськовим командиром) — у цьому випадку за дії флоту відповідав морський начальник, який неофіційно був заступником з морської частини керівника операції (дій) з евакуації; морським начальником (командувачем військово-морським флотом). Також в органах військового управління створювалися відповідні групи, до складу яких входили представники флоту, армії, а в Другій світовій війні та післявоєнний період — представники авіації (Белли, В. А. & Павлович, Н. Б. 1964; Воронцов, Г. Ф. 1976; Корбетт, Ю. 1927; Корбетт, Ю. 1930; Тарас, А. Е. 2002).

Автор з'ясував, що у ході підготовки та проведення евакуацій військ (сил) морем під час Першої світової війни спостерігалися характерні риси та особливості. Характерними рисами підготовки евакуації були: відсутність розробленої воєнно-тео-

ретичної бази і діючих керівних документів з питань евакуації військ (сил) морем; ініціатором евакуації виступало вище військово-політичне (вище військове) керівництво, яке мінімізувало втручання у процес підготовки, надаючи ініціативу керівництву евакуації та здійснюючи контроль над виконанням основних заходів операції (дій); до процесу планування залучалися представники армії та флоту; при плануванні евакуації для збільшення обсягів перевезень передбачалося залучення цивільних плавзасобів.

Особливостями підготовки евакуації військ (сил) морем були: планування евакуації здійснювалося завчасно з відпрацюванням одного варіанту плану евакуації, зміст якого корегувався залежно від змін в обстановці; різна кінцева мета евакуації: для перегрупування військ (сил) із подальшим веденням дій в іншому районі та евакуація військ (сил) через загрозу втрати ними боєздатності — умисна та вимушена; при підготовці евакуації союзних угруповань військ (сил) з Галліполі акцент робився на її прихованості та скритності; загальне керівництво підготовкою (та проведенням) евакуації здійснював сухопутний начальник (загальновійськовий командир), за дії флоту відповідав морський начальник, який неофіційно був заступником з морської частини керівника операції (дій) з евакуації; підготовка евакуації здійснювалася в умовах пасивних

контревакуаційних дій противника на морі.

Характерні риси проведення евакуації військ (сил) під час Першої світової війни полягали у тому, що вона проводилася із залученням сухопутних військ, флоту та обмеженими силами авіації за різними варіантами їх застосування; у районах проведення евакуації флот Антанти на морі кількісно та якісно переважав сили противника; евакуація проводилася в умовах пасивних контревакуаційних дій противника на морі та у повітрі через відсутність у нього достатніх спроможностей для ефективного їх ведення; у той же час противник продовжував активно діяти на суші, знаходячись в обороні (евакуація з Дарданелл) (Белли, В. А. & Павлович, Н. Б. 1964, с. 231; Nevinson, W. 2018, р. 53–54), поступово здійснюючи наступ (евакуація сил з Остенде та Гавру, військ сербської армії) чи блокуючи район евакуації із суходолу (Дуррес) (Ньюболт, Г. 1931, с. 124); у всіх розглянутих епізодах союзники не були заблоковані з моря, що надавало їм можливість здійснювати постачання своїх військ на узбережжі всім необхідним для продовження оборони та проводити їх евакуацію морем як оптимального шляху виходу із ситуації; війська і сили різних видів збройних сил Антанти, що брали участь в евакуаційних заходах, перебували в оперативній взаємодії (крім авіації) та діяли під єдиним командуванням; під час евакуації флот

продовжував одночасно здійснювати забезпечення військ у районах проведення евакуаційних заходів шляхом організації морських перевезень; для перевезення військ широко використовувалися бойові кораблі та цивільні плавзасоби; здійснювалося поодинокими кораблями (суднами), у складі конвоїв, чи комбінованим способом; плани евакуації військ (сил) були практично повністю виконані.

Автор встановив, що проведення евакуації військ (сил) морем в означений період мало певні особливості, зокрема, евакуація проводилася у формі коаліційної (багатонаціональної) операції (евакуація військ (сил) з Гавру, Галліполі та сербської армії) і міжвидових дій (евакуація з Остенде та Дурресу) стратегічного та оперативного рівнів; реалізовувалися два способи проведення евакуації військ (сил) — одночасна евакуація (Остенде) та послідовна (усі інші епізоди); завантаження та перевезення військ морем під час евакуації союзників із Галліполі здійснювалося планово у нічний час із суворим дотриманням прихованості та виконання заходів щодо введення противника в оману, дезінформації, прихованості та скритності; підготовка та проведення евакуації здійснювалася у різних умовах обстановки: з Дарданелл та Дурресу — в умовах безпосереднього зіткнення з противником; військ (сил) з Остенде, Гавру, сербської армії та цивільних

біженців з Балкан — в умовах відсутності безпосереднього зіткнення з противником на суходолі; під час евакуації Середземноморських експедиційних сил із Дарданелл акцент союзного командування робився на скритності та прихованості своїх дій; у свою чергу, під час евакуації військ (сил) з Остенде та Гавру, сербської армії та цивільного населення, дурреського гарнізону пріоритет надавався питанням якісної організації морських перевезень та вирішенню транспортно-технічних завдань; під час евакуації військ із Галліполійського півострова та Дурресу відхід до районів завантаження здійснювався з умовних рубежів евакуації, у той час, як при евакуації військ із Остенде та Гавру, сербської армії таких рубежів передбачено не було через відсутність прямого зіткнення з противником; з метою припинення наступу противника в умовах безпосереднього зіткнення з ним військове керівництво союзників вживало заходів активного оборонного характеру на визначених рубежах (позиціях, пунктах, районах); різнорідні авіаційні групи прикриття евакуації спеціально створювалися та активно діяли лише під час евакуації союзників з Дарданелл; для евакуації галліполійського угруповання військ широко залучалися десантні катери «Х-ліхтери», що здійснювали перевезення особового складу з узбережжя на транспорти (Астахов, И. 2020).

Військово-морський флот у громадянську війну у Росії 1917–1922 рр. і воєнної інтервенції діяв, зазвичай, у взаємодії із сухопутними військами, у тому числі здійснюючи їх евакуацію морем. Основними протиборчими сторонами у цей період виступали, з одного боку, Робітничо-селянська червона армія та Робітничо-селянський червоний флот, а з іншого, — війська (сили) «Білого руху», а пізніше — війська (сили) інтервентів.

Автор виявив характерні риси та особливості підготовки та проведення евакуацій військ (сил) морем під час громадянської війни у Росії 1917–1922 рр. і воєнної інтервенції. Характерними рисами підготовки евакуації були: відсутність розробленої воєнно-теоретичної бази і діючих керівних документів з питань евакуації військ (сил) морем; ініціатором евакуації виступало вище військово-політичне (вище військове) керівництво, яке мінімізувало втручання у процес підготовки, надаючи ініціативу керівництву евакуації та здійснюючи контроль над виконанням основних заходів операції (дій); до процесу планування залучалися представники армії та флоту; при плануванні евакуації для збільшення обсягів перевезень передбачалося залучення цивільних плавзасобів.

Особливостями підготовки евакуації військ (сил) морем протиборчих сторін були: планування евакуації здійснювалося завчасно з відпра-

цюванням одного варіанту плану евакуації, зміст якого корегувався залежно від змін в обстановці; евакуація здійснювалася з різною кінцевою метою, зокрема: запобігання втрати військами (силами) боєздатності за умов, коли не було можливості наявними силами та засобами утримувати зайняті райони (рубежі) та існувала реальна загроза оточення і знищення (захоплення) військ (сил) — евакуація сил Балтійського та Чорноморського флотів, військ (сил) «Білого руху» на Чорноморському ТВД і Далекому Сході, японських військ із Владивостока; збереження морально-психологічного стану військ (сил) в умовах негативних політичних та соціальних змін в обстановці — евакуація військ (сил) Антанти; загальне керівництво підготовкою (та проведенням) евакуації здійснював як сухопутний (загальновійськовий командир), так і морський начальник (командувач флоту); підготовка евакуації здійснювалася в умовах пасивних контревакуаційних дій противника на морі; з метою призупинення наступу противника чи зниження його активності військово та політичне керівництво вживало різноманітних заходів: радянське керівництво та представники Антанти — переважно політико-дипломатичного характеру, керівництво «Білого руху» — активного оборонного характеру на визначених рубежах (позиціях, пунктах, районах).

Характері риси проведення евакуації військ (сил) під час громадянської війни у росії 1917–1922 рр. і воєнної інтервенції полягали у тому, що вона проводилася із залученням сухопутних військ, флоту та обмеженими силами авіації за різними варіантами їх застосування; евакуація проводилася в умовах пасивних контревакуаційних дій противника на морі та у повітрі через відсутність у нього достатніх спроможностей для ефективного їх ведення; у той же час противник продовжував активно діяти на суші, поступово здійснюючи наступ (евакуація військ (сил) «Білого руху» та інтервентів) чи блокуючи район евакуації із суходолу (евакуація сил Балтійського та Чорноморського флотів); у всіх розглянутих епізодах ті, хто евакуювався, не були блоковані з моря, що надавало їм можливість здійснювати постачання своїх військ на узбережжі усім необхідним для продовження оборони та проводити їх евакуацію морем; війська і сили різних видів збройних сил, що брали участь в евакуаційних заходах, перебували в оперативній взаємодії та діяли під єдиним командуванням; для перевезення військ широко використовувалися бойові кораблі та цивільні плавзасоби; здійснювалося поодинокими кораблями (суднами), у складі конвоїв, чи комбінованим способом.

Проведення евакуації військ (сил) морем протиборчих сторін в означений період мало певні особливо-

сті, зокрема, евакуація проводилася у формі міжвидових операції (дій) стратегічного та оперативного рівнів; реалізовувалися два способи проведення евакуації військ (сил) — одночасна евакуація (Севастополь, 1918 р.) та послідовна (усі інші епізоди); завантаження та перевезення військ морем під час евакуації здійснювалося відверто у денний та нічний час; підготовка та проведення евакуації здійснювалася у різних умовах обстановки: військ (сил) «Білого руху», сил Балтійського і Чорноморських флотів, японських військ (сил) з Владивостока — в умовах безпосереднього зіткнення з противником; військ (сил) Антанти на Півдні, Півночі та Далекому Сході — в умовах відсутності безпосереднього зіткнення з противником на суходолі; під час евакуації білогвардійський флот та флот Антанти продовжували здійснювати забезпечення військ у районах проведення евакуаційних заходів, натомість сили Балтійського і Чорноморських флотів під час евакуації виконували винятково її завдання; під час евакуації військ (сил) акцент радянського керівництва робився на оперативності та швидкості проведення евакуації, іноді нехтуючи всебічним її забезпеченням; керівництво «Білого руху» зосереджувало зусилля на ефективному стримуванні противника на визначених рубежах (позиціях, пунктах, районах) із одночасним якісним

вирішенням транспортно-технічних завдань, у той час як представники Антанти вважали за пріоритет якісну організацію морських перевезень та вирішення транспортно-технічних завдань; різномірні авіаційні групи вкрай обмежено брали участь в евакуації, виконуючи завдання з транспортування та ведення розвідки (евакуація військ (сил) з Гельсінґфорса, «врангелівських» військ із Криму, військ (сил) інтервентів з Півдня Росії).

Період між Першою і Другою світовими війнами (1918–1939) увійшов в історію як «міжвоєнний період». Важливою характерною його рисою було всебічне осмислення й узагальнення досвіду Першої світової війни, а на його основі — теоретичне обґрунтування й розроблення нових поглядів на характер майбутньої війни. Саме на основі цих поглядів відбувалося військове будівництво країн, здійснювалася підготовка держави та збройних сил до майбутньої війни, визначалися форми і способи застосування військ (сил). Проте питанням підготовки та проведення евакуації військ (сил) морем належної уваги у воєнній теорії та практиці не приділялося.

Під час Другої світової війни протидорчлі сторони змушені були інтенсивно проводити евакуаційні заходи морем на різних ТВД та за різних умов обстановки. У той же час, у ході підготовки та проведення евакуацій військ (сил) морем в означений пе-

ріод спостерігалися характерні риси та особливості.

Так, характерними рисами підготовки евакуації були: відсутність розробленої воєнно-теоретичної бази і діючих керівних документів з питань евакуації військ (сил) морем; підготовка до евакуації подекуди здійснювалася всупереч волі вищого керівництва; до процесу планування залучалися представники усіх видів збройних сил; при плануванні евакуації для збільшення обсягів перевезень передбачалося залучення цивільних плавзасобів і транспортної авіації.

Особливостями підготовки евакуації військ (сил) морем були: завчасне планування німецьким та японським командуванням, що передбачало кілька варіантів дій, чи один варіант, що корегувався залежно від змін в обстановці; безпосереднє планування під час бойових дій — радянським, переважно, з одним варіантом дій; різна кінцева мета евакуації: для перегрупування військ із подальшим веденням дій в іншому районі та евакуація військ через загрозу втрати ними боєздатності — умисна та вимушена; врахування набутого практичного досвіду давало змогу якісно спланувати послідовність дій при евакуації військ (сил) морем, нехтування ним призводило до зриву евакуації; загальне керівництво підготовкою (та проведенням) евакуації здійснював як сухопутний (загальновійськовий

командир), так і морський начальник (командувач флоту); підготовка евакуації здійснювалася в умовах активних контревакуаційних дій противника переважно на суходолі; на початок планування евакуації радянських військ (сил) із Севастополя, німецько-італійського угруповання з Тунісу та японської армії із Кореї оперативна обстановка у районі не давала змоги провести ефективну масштабну евакуацію морем і повітрям; проте, недостатній рівень підготовленості керівників та органів військового управління гарнізону Сінгапуру не дав змоги своєчасно підготувати евакуацію, незважаючи на таку можливість; втручання вищого військово-політичного керівництва Німеччини у процес планування евакуації військ із Тунісу, Криму та радянського вищого керівництва — у підготовку евакуації з Керченського півострова у 1941, 1942 рр. обмежувало ініціативу командування при прийнятті управлінських рішень; натомість, своєчасне надання радянським вищим керівництвом загального задуму проведення евакуації військ (сил) з Одеси, німецьким вищим військово-політичним керівництвом — 17-ої армії з Таманського півострова, військ та цивільного населення зі Східної Пруссії та Курляндії сприяли ефективній підготовці до реалізації операції; при підготовці евакуації радянських військ (сил) з Одеси та японських гарнізонів з островів

Тихого океану акцент робився на її прихованості, скритності та швидкості реалізації.

Характерні риси проведення евакуації військ (сил) протиборчих сторін під час Другої світової війни полягали у тому, що вона проводилася із залученням сухопутних військ, флоту та авіації за різними варіантами їх застосування; для перевезення військ широко використовувалися цивільні плавзасоби й транспортна авіація (переважно німецьким командуванням); завдання щодо утримання противника для прикриття евакуації вирішувалося різними шляхами; війська і сили різних видів збройних сил, що брали участь в евакуаційних заходах, перебували в оперативній взаємодії та діяли під єдиним командуванням; під час евакуації флот продовжував одночасно здійснювати забезпечення військ у районах проведення евакуаційних заходів шляхом організації морських перевезень; перевезення евакуйованих морем здійснювалося поодинокими кораблями (суднами), у складі конвоїв, чи комбінованим способом.

Автор встановив, що проведення евакуації військ (сил) морем в означений період мало певні особливості, зокрема, евакуація проводилася за різними формами застосування військ (сил) – міжвидової, міжвідомчої, коаліційної (багатонаціональної) операції і міжвидових дій стратегічного та оперативного рівнів; реалізовувалися два способи проведення

евакуації військ (сил) — одночасна та послідовна евакуація; тільки перевезення радянських військ з Одеси проводилося в умовах пасивного характеру дій противника; під час евакуації радянських військ (сил) з Одеси та японських військ із тихоокеанських островів акцент робився на скритності та прихованості своїх дій; в інших випадках пріоритет надавався утриманню певних рубежів оборони протягом визначеного часу, якісній організації морських перевезень та вирішенню транспортно-технічних завдань; для евакуації військ німецьке командування широко залучало швидкісні десантні баржі та армійські пороми, а японське — есмінці; в окремих випадках англійське та радянське командування для евакуації командного складу залучало підводні човни.

Після закінчення Другої світової війни воєнні стратегії провідних держав світу розвивалися з урахуванням її досвіду, нової розстановки військово-політичних сил та появи нових засобів збройної боротьби. Створення ядерної зброї й ракет, удосконалення інших видів зброї і техніки, впровадження їх у збройні сили зумовили докорінні зміни у поглядах на характер воєн і способи ведення воєнних дій, потребували перегляду багатьох теоретичних положень воєнної стратегії і воєнного мистецтва в цілому. З цього моменту і до нині евакуація військ (сил) морем носила епізодичний характер — евакуа-

ція частки військ Чан Кайши та його прибічників на о. Тайвань у 1949 р., евакуації морем американського та південнокорейського контингентів з Хиннаму під час Корейської війни (1950–1953 рр.), втеча російських загартників з о. Зміїний у 2022 р. Водночас, результати їх проведення мали важливе політичне та воєнно-стратегічне значення, незважаючи на тактичний рівень їх проведення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, за результатами порівняльного

аналізу підготовки та застосування військ (сил) під час евакуації морем протиборчих сторін у воєнних конфліктах ХХ – першої чверті ХХІ ст. автор визначив їх характерні риси й особливості.

В якості напрямів проведення подальших досліджень автор пропонує розглянути особливості організації управління, взаємодії та забезпечення в операціях (діях) з евакуації військ (сил) морем протиборчих сторін у воєнних конфліктах ХХ – першої чверті ХХІ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Астахов, И. (2020). Дарданелльская операция: «Искусство уйти по-английски». URL: <https://uc.od.ua/columns/iastahov/1221755> [дата зверн.: 05.10.2022].

Белли, В. А. & Павлович, Н. Б. (1964). *Флот в Первой мировой войне: действия флотов на Северном, Средиземноморском и океанских театрах* (в 2 т., Т. 2). Москва: Воениздат, 364 с.

Вильсон, Х. (1935). *Морские операции в мировой войне 1914–1918 гг.*: пер. с английского Е. М. Т. Москва: Государственное военное издательство, 340 с.

Воронцов, Г. Ф. (1976). *Военные коалиции и коалиционные войны*. Москва: Воениздат, 340 с.

Волков, С. В. (2002). *Флот в Белой борьбе*. Москва: ЗАО Центрполиграф, 607 с.

Гаккель, А. М., Замчалов, А. Н. & Пензин, К. В. (1980). *История военно-морского искусства*. Ленинград: ВМА имени Гречко А. А., 426 с.

Доценко, В. (2002а). *Гражданская война в России: Черноморский флот*. Москва: ООО «Издательство АСТ», 544 с.

Доценко, В. Д. (2002б). *История военно-морского военного искусства: действия против берега* (в 3 т., Т. 3). Санкт-Петербург: Судостроение, 336 с.

Доценко, В. Д. (2005). *История военно-морского военного искусства: вооружение и теория* (в 2 т., Т. 1). Санкт-Петербург: TERRA FANTASTICA; М.: ЭКСМО, 848 с.

Доценко, В. Д. (2005). *История военно-морского военного искусства: боевые действия флотов* (в 2 т., Т. 2). Санкт-Петербург: TERRA FANTASTICA; М.: ЭКСМО, 800 с.

Жилин, П. А. (1986). *История военного искусства*. Москва: Воениздат, 446 с.

Зайончковский, А. М. (2002). *Первая мировая война*. Санкт-Петербург: ООО «Издательство «Полигон», 878 с.

Корбетт, Ю. (1927). *Операции английского флота в мировую войну* (в 6 т., Т. 1): перевод с английского М. Л. Бертесона. Ленинград: Управление Военно-Морских Сил РККА, 434 с.

Корбетт, Ю. (1930). *Операции английского флота в мировую войну* (в 6 т., Т. 3): перевод с английского М. Л. Бертесона. Ленинград: Управление Военно-Морских Сил РККА, 425 с.

Михалев, С. Н. & Золотарев, В. А. (2003). *Военная стратегия: Подготовка и ведение войн Нового и Новейшего времени*. Москва: Жуковский: Кучково поле, 952 с.

Ньюболт, Г. (1931). *Операции английского флота в мировую войну* (в 5 т., Т. 4): перевод с английского М. Л. Бертесона. Ленинград: Управление ВМС РККА, 390 с.

Платонов, С. П. (глав. ред.). (1958). *Вторая Мировая война 1939–1945. Военно-исторический очерк*. Москва: Воениздат МО СССР, 932 с.

Морисон, С. Э. (2003). *Американский ВМФ во Второй мировой войне: Операции в водах Северной Африки, октябрь 1942 – июль 1943*. Москва: ООО «Издательство АСТ»; Санкт-Петербург: TelTa Fantastica, 544 с.

Сталбо, К. А. (1968). *Проблемы развития послевоенного развития Военно-Морского флота*. Москва: Военно-Морской флот СССР, 349 с.

Строков, А. А. (1974). *Вооруженные силы и военное искусство в первой мировой войне*. Москва, Воениздат, 616 с.

Тарас, А. Е. (2002). *Вторая мировая война на море*. Минск: Харвест, 544 с.

Хромов, С. С. (глав. ред.). (1987). *Гражданская война и военная интервенция в СССР: Энциклопедия*. Москва: Сов. Энциклопедия, 720 с.

Nevinson, H. (2018). *The Dardanelles Campaign*. London: LULU Press, 500 p.

REFERENCES

Astakhov, I. (2020). *Dardanell'skaya operatsiya: "Iskusstvo uyti po-angliyski"* [Dardanelles operation: "The art of leaving in English"] URL: <https://uc.od.ua/columns/iastahov/1221755> [Accessed: 05.10.2022]. [in Russian].

Belli, V. A. & Pavlovich, N. B. (1964). *Flot v Pervoy mirovoy voyne: deystviya flotov na Severnom, Sredizemnomorskom i okeanskikh teatrakh* [Fleet in World War I: Fleet Operations in the Northern, Mediterranean and Oceanic Theaters] (v 2 t., T. 2). Moskva: Voyenizdat, 364 s. [in Russian].

Vil'son, Kh. (1935). *Morskiye operatsii v mirovoy voyne 1914–1918 gg.* [Naval Operations in the World War 1914–1918]: per. s angliyskogo Ye. M. T. Moskva: Gosudarstvennoye voyennoye izdatel'stvo, 340 s. [in Russian].

Vorontsov, G. F. (1976). *Voyennyye koalitsii i koalitsionnyye voyny* [Military coalitions and coalition wars]. Moskva: Voyenizdat, 340 s. [in Russian].

Volkov, S. V. (2002). *Flot v Beloy bor'be* [Fleet in the White Struggle]. Moskva: ZAO Tsentrpoligraf, 607 s. [in Russian].

Gakkel', A. M., Zamchalov, A. N. & Penzin, K. V. (1980). *Istoriya voyenno-morskogo iskusstva* [History of naval art]. Leningrad: VMA imeni Grechko A. A., 426 s. [in Russian].

Dotsenko, V. (2002a). *Grazhdanskaya vojna v Rossii: Chernomorskiy flot* [Russian Civil War: The Black Sea Fleet]. Moskva: OOO "Izdatel'stvo ACT", 544 s. [in Russian].

Dotsenko, V. D. (2002b). *Istoriya voyenno-morskogo voyennogo iskusstva: deystviya protiv berega* [A History of Naval Warfare: Operations Against the Shore] (v 3 t., T. 3). Sankt-Peterburg: Sudostroyeniye, 336 s. [in Russian].

Dotsenko, V. D. (2005). *Istoriya voyenno-morskogo voyennogo iskusstva: vooruzheniye i teoriya* [History of Naval Military Art: Armament and Theory] (v 2 t., T. 1). Sankt-Peterburg: TERRA FANTASTICA; M.: EKSMO, 848 s. [in Russian].

Dotsenko, V. D. (2005). *Istoriya voyenno-morskogo voyennogo iskusstva: boyevyye deystviya flotov* [History of Naval Warfare: Fleet Operations] (v 2 t., T. 2). Sankt-Peterburg: TERRA FANTASTICA; M.: EKSMO, 800 s. [in Russian].

Zhilin, P. A. (1986). *Istoriya voyennogo iskusstva* [History of Naval Warfare: Fleet Operations]. Moskva: Voenizdat, 446 s. [in Russian].

Zayonchkovkiy, A. M. (2002). *Pervaya mirovaya vojna* [World War I]. Sankt-Peterburg: OOO "Izdatel'stvo "Poligon", 878 s. [in Russian].

Korbett, Yu. (1927). *Operatsii angliyskogo flota v mirovuyu voynu* [Operations of the British Navy in the World War] (v 6 t., T. 1): perevod s angliyskogo M. L. Bertesona. Leningrad: Upravleniye Voyenno-Morskikh Sil RKKK, 434 s. [in Russian].

Korbett, Yu. (1930). *Operatsii angliyskogo flota v mirovuyu voynu* [Operations of the British Navy in the World War] (v 6 t., T. 3): perevod s angliyskogo M. L. Bertesona. Leningrad: Upravleniye Voyenno-Morskikh Sil RKKK, 425 s. [in Russian].

Mikhalev, S. N. & Zolotarev, V. A. (2003). *Voyennaya strategiya: Podgotovka i vedeniye voyn Novogo i Noveyshego vremeni* [Military strategy: Preparing and conducting wars of modern and modern times]. Moskva: Zhukovskiy: Kuchkovo pole, 952 s. [in Russian].

N'yubolt, G. (1931). *Operatsii angliyskogo flota v mirovuyu voynu* [Operations of the British Navy in the World War] (v 5 t., T. 4): perevod s angliyskogo M. L. Bertensona. Leningrad: Upravleniye VMS RKKK, 390 s. [in Russian].

Platonov, S. P. (glav. red.). (1958). *Vtoraya Mirovaya vojna 1939–1945. Voyenno-istoricheskiy ocherk* [World War II 1939–1945. Military history essay]. Moskva: Voenizdat MO SSSR, 932 s. [in Russian].

Morison, S. E. (2003). *Amerikanskiy VMF vo Vtoroy mirovoy voyne: Operatsii v vodakh Severnoy Afriki, oktyabr' 1942 – iyul' 1943* [US Navy in World War II: Operations in North African Waters, October 1942 – July 1943]. Moskva: OOO "Izdatel'stvo AST"; Sankt-Peterburg: TelTa Fantastica, 544 s. [in Russian].

Stalbo, K. A. (1968). *Problemy razvitiya poslevoynennogo razvitiya Voyenno-Morskogo flota* [Problems of development of the post-war development of the Navy]. Moskva: Voenno-Morskoy flot SSSR, 349 s. [in Russian].

Strokov, A. A. (1974). *Vooruzhennyye sily i voyennoye iskusstvo v pervoy mirovoy voyne* [Armed forces and military art in the First World War]. Moskva, Voenizdat, 616 s. [in Russian].

Taras, A. Ye. (2002). *Vtoraya mirovaya vojna na more* [World War II at sea]. Minsk: Kharvest, 544 s. [in Russian].

Khromov, S. S. (glav. red.). (1987). *Grazhdanskaya vojna i voyennaya interventsia v SSSR: Entsiklopediya* [Civil War and Military Intervention in the USSR: Encyclopedia]. Moskva: Sov. Entsiklopediya, 720 s. [in Russian].

Nevinson, H. (2018). *The Dardanelles Campaign*. London: LULU Press, 500 p. [in English].

Oleksii CHIRIKALOV

Ph.D. of Historical Sciences,

The National Defence University of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1939-8322>

TRAINING AND DEPLOYMENT OF TROOPS (FORCES) DURING SEA EVACUATION OF OPPOSING PARTIES IN MILITARY CONFLICTS OF THE XX – FIRST QUARTER OF THE XXI CENTURY

In the conditions of full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, an important component of the state's defense remains its defense at sea. Today, the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine continue to participate in repelling the armed aggression of the Russian Federation, interacting with other types of the Armed Forces of Ukraine, therefore the study of issues of training and use of naval forces in inter-species operations (actions) in the maritime direction are relevant today. Such operations (actions) include the evacuation of troops (forces) by sea. In this context, the accumulated experience of evacuating troops (forces) by sea in military conflicts of the 20th – the first quarter of the 21st century, in particular, the preparation and use of troops (forces) in such operations (actions), is of great importance.

Having analyzed the works of domestic and foreign researchers on the history of naval art in the military conflicts of the 20th – the first quarter of the 21st century, the author established that the study of this issue was not the subject of a comprehensive, thorough and objective military-historical study. Thus, the mentioned issue has both practical and military-scientific interest.

The article provides a comparative analysis of the preparation and use of troops (forces) during sea evacuation of opposing parties in military conflicts of the 20th – the first quarter of the 21st century. The characteristic features and peculiarities of the preparation and use of the troops (forces) of the opposing sides in evacuation measures by sea during the First World War, the Civil War in Russia and the Second World War have been determined. The evacuation of troops (forces) by sea in the inter-war and post-war periods is considered and analyzed fragmentarily.

As directions for further research, it is advisable to consider the peculiarities of management, interaction and support in operations (actions) for the evacuation of troops (forces) by sea of opposing parties in military conflicts of the 20th – the first quarter of the 21st century.

Keywords: *evacuation actions, evacuation of troops (forces), evacuation by sea, evacuation operation, use of troops (forces), training of troops (forces), operation, armed forces, methods, forms.*